

Marcin Merkwa¹

Idea godności jednostki jako uzasadnienie prawa do środowiska

Słowa kluczowe: prawa człowieka, prawo do środowiska, godność jednostki

Keywords: human rights, human dignity, right to environment

Streszczenie

Problem ochrony środowiska jest prawdopodobnie najważniejszym wyzwaniem, przed jakim stoi dziś człowiek. Na płaszczyźnie prawnej zagadnienie to wyraża się m.in. w dyskusji na temat uznania prawa do środowiska. Problem ten jest szeroko dyskutowany i stanowi wyzwanie zarówno w obszarze prawa międzynarodowego, jak i konstytucyjnego. W pracy ukazane zostały kluczowe regulacje zarówno międzynarodowego prawa ochrony środowiska, jak i konstytucji różnych państw. Pozwoliło to dostrzec rolę i znaczenie koncepcji godności jednostki, która leżąc u podstaw międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka odgrywa też doniosłą rolę w regulacjach z zakresu ochrony środowiska. Sformułowano tezę, iż pomimo wielu wątpliwości to właśnie godność jednostki jest ideą, która łączy problematykę ochrony środowiska z koncepcją praw człowieka.

Abstract

The Idea of Human Dignity as a Justification of the Right to the Environment

The problem of environmental protection is perhaps the most important challenge facing man today. On the legal level, this issue is expressed, inter alia, in the discussion

---

¹ ORCID ID: 0000-0001-7288-4552, doktor, Zakład Nauk Historyczno i Teoretyczno Prawnych, Instytut Nauk Prawnych, Kolegium Nauk Społecznych, Uniwersytet Rzeszowski. E-mail: mar7mer@gmail.com.

on recognition of the right to the environment. This problem is widely discussed and poses a challenge both in the field of international and constitutional law. The work presents the key regulations of both international environmental law and the constitutions of various countries. This allowed for the recognition of the role and significance of the concept of the dignity of the individual, which, underpinning the international system of human rights protection, also plays an important role in environmental regulations. The thesis was formulated that, despite many doubts, the dignity of the individual stands for the idea that combines environmental protection issues with the concept of human rights.

✱

Ostatnie dekady przyniosły nowy sposób postrzegania środowiska. Jako ludzie zauważyliśmy, że wpływamy na nie w stopniu, który pozwala naukowcom mówić o nastaniu nowej epoki – antropocenu. W epoce tej środowisko kształtowane jest bezpośrednio przez działania człowieka, a jako że działania te mają bardzo często charakter destrukcyjny, dostrzegamy możliwe tragiczne skutki naszej aktywności (jako przykład takiego ujęcia wskazać można raport Specjalny Sprawozdawca ONZ w zakresie środowiska i praw człowieka, w którym analizie poddano m.in. wpływ dostępu do czystego powietrza na realizację podstawowych praw człowieka²). Celem niniejszej pracy jest wskazanie, iż prawo do środowiska, będące wyrazem zmieniającego się sposobu postrzegania rzeczywistości, jest koncepcją ściśle związaną z ideą idei godności jednostki, co w znacznym stopniu determinować może jej naturę. W pierwszej części ukazane zostaną wybrane zagadnienia dotyczące problematyki prawa do środowiska tak na płaszczyźnie prawa międzynarodowego, jak i w systemach prawnych wybranych państw. W drugiej wykazane zostanie, że koncepcja godności jednostki stanowi podstawę dominującego obecnie sposobu postrzegania prawa do środowiska.

---

² *Issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, s. 8. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/40/55 (13.01.2021).

I.

Choć prawo podmiotowe do środowiska³ nie zostało wyrażone w prawie międzynarodowym⁴, to odniesienie do związków człowieka i środowiska ma miejsce w tej gałęzi prawa, w szczególności w pozbawionych mocy wiążącej zasadach⁵. Jako przykład przywołać można *Deklarację Sztokholmską*, której pierwsza z zasad stwierdza, iż „człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków do życia w środowisku, które dopuszcza godne życie w dobrobycie”⁶. *Deklaracja* wyraża „jedynie” prawo do życia w określonych warunkach, jednak jest to pierwszy dokument podkreślający istnienie związku pomiędzy prawami człowieka, a ochroną środowiska⁷. W 1990 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję⁸, w której ponownie podkreślono związek pomiędzy prawami człowieka i ochroną środowiska poprzez uznanie, iż jednostki są uprawnione (*are entitled to*) do życia w środowisku odpowiednim dla ich zdrowia i dobrostanu psychicznego, a zdrowsze i czystsze środowisko wpływa na realizację praw człowieka. Jednakże podejście zaprezentowane w kolejnym kluczowym dokumencie, jakim była *Deklaracja z Rio de Janeiro*, było zdecydowanie bardziej antropocentryczne⁹: pierwsza z zasad wyrażonych w *Deklaracji* stanowi, że „istoty ludzkie stano-

³ W pracy tej używać będę terminu „prawo do środowiska”; różnica pomiędzy „prawem do środowiska” a „prawem do czystego środowiska” wciąż jest przedmiotem zainteresowania badaczy, a prawodawcy często używają terminów zamiennie. Szerzej np.: L. Karski, *Prawa człowieka i środowisko*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2006, nr 4.

⁴ O próbach wprowadzenia takich regulacji zob. np.: G. Handl, *Declaration Of The United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration On Environment and Development, 1992*, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf (13.01.2021).

⁵ R. Rosicki, *Ogólna charakterystyka międzynarodowego prawa ochrony środowiska*, „*Środowoeuropejskie Studia Polityczne*” 2010, nr 3, s. 97.

⁶ Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Naturalnego Środowiska Człowieka z 16 czerwca 1972 r. <http://www.wolfpunk.most.org.pl/deksztok.htm> (13.01.2021).

⁷ J. Fomerand, *The Historical Dictionary of Human Rights*, London 2021, s. 74.

⁸ *Need to ensure a healthy environment for the well-being of individuals*, 14 grudnia 1990 r., A/RES/45/94, <https://digitallibrary.un.org/record/105298> (13.01.2021).

⁹ A. Akhtarkhavari, F. Lubett, *Nature's Access to Water in Post-conflict Peacebuilding Efforts in South Sudan* [w:] *Current Issues in Transitional Justice Towards a More Holistic Approachs*, red. N. Szablewska, S.-D. Bachmann, Cham 2015, s. 297.

wią centrum zainteresowania w procesie trwałego i zrównoważonego rozwoju. Mają prawo do zdrowego oraz twórczego życia w harmonii z przyrodą¹⁰. Ochrona środowiska jest jedną z zasad prawa europejskiego. Wysoki poziom ochrony środowiska jest podstawą trwałego rozwoju Europy (art. 3 TUE¹¹), zaś wymogi ochrony środowiska muszą być uwzględniane przy realizacji polityk i działań UE (art. 11 TFUE¹²), z kolei w art. 37 KPP czytamy, iż „wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jego jakości muszą być zintegrowane z politykami Unii i zapewnione zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju¹³”.

II.

Konstytucje państw współczesnych w sposób bardzo różny regulują zagadnienia dotyczące problematyki ochrony środowiska i prawa do środowiska. Niemiecka Ustawa Zasadnicza nakłada na państwo obowiązek ochrony naturalnych warunków życia (art. 20a¹⁴), z kolei konstytucja fińska uznaje, że władze publiczne dążą do zapewnienia dla wszystkich prawa do zdrowego środowiska (art. 20¹⁵), zaś w Grecji obowiązek ochrony środowiska naturalnego ciąży na władzach publicznych (art. 24¹⁶). Niektóre konstytucje odnosząc się

¹⁰ Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju, 12 sierpnia 1992 r.,/CONF.151/26, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html> (13.01.2021).

¹¹ Traktat o Unii Europejskiej, C 326/13, https://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945 (13.01.2021).

¹² Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, C 326/47, https://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14804&Itemid=946 (13.01.2021).

¹³ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, C 326/391. W tym miejscu można jeszcze zwrócić uwagę, że choć prawo do środowiska nie zostało wyrażone tak w prawie międzynarodowym, to można w afrykańskim systemie ochrony praw człowieka wskazać na prawo do „zadowalającego środowiska naturalnego”, które przysługuje jednak nie istotom ludzkim, a ludom (art. 24). *Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów*, 1981, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1981.html> (13.01.2021).

¹⁴ *Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r.*, tłum B. Banaszak i A. Malicka, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy2011.html> (13.01.2021).

¹⁵ *The Constitution of Finland*, of June 11, 1999, <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (13.01.2021).

¹⁶ *The Constitution of Greece*, of June 9, 1975, <https://www.hellenicparliament.gr/User-Files/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf> (13.01.2021).

do prawa do czystego środowiska, ograniczają obowiązki ciążące na państwach; i tak np. konstytucja Łotwy stwierdza, że państwo powinno chronić przysługujące każdemu prawo do życia w odpowiednim środowisku poprzez dostarczanie informacji i działania na rzecz jego ochrony (art. 115¹⁷). Z kolei konstytucja Norwegii nie tylko przyznaje każdemu prawo do środowiska, ale również uznaje, że celem zabezpieczenia tego prawa obywatele mają prawo do informacji o stanie środowiska naturalnego (art. 112¹⁸).

W interesujący sposób prawo do ochrony środowiska zostało uregulowane w Konstytucji Republiki Francuskiej¹⁹. Już w preambule połączone zostało zagadnienia praw człowieka i ochrony środowiska²⁰. Ponadto zgodnie z art. 1 *Karty środowiska naturalnego*, dołączonej do Konstytucji w 2004 r., „każdy ma prawo żyć w środowisku zrównoważonym i korzystnym dla zdrowia”. Przytoczony artykuł stanowi bezpośrednie nawiązanie do pierwszej zasady z *Deklaracji z Rio de Janeiro*²¹. Ponadto zgodnie z art. 2 każdy ma obowiązek uczestniczyć w działaniach zmierzających tak do ochrony, jak i polepszania stanu środowiska. W literaturze przedmiotu zauważa się, że *Karta* stała się w francuskim systemie swoistym *bill of rights*; możliwe to było m.in. dlatego, że dokument formułuje prawa i obowiązki o bardzo różnym charakterze. Niektóre z nich mają jedynie wymiar moralny czy też polityczny (jak np. określony w art. 9 wymóg, by badania naukowe przyczyniały się do ochrony środowiska), z kolei inne, jak chociażby określone w przywołanym art. 1, mają

¹⁷ *The Constitution of the Republic of Latvia*, of February 15, 1922, <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> (13.01.2021).

¹⁸ *Constitution of the Kingdom of Norway, of May 17, 1814*, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/english/constitutionenglish.pdf>.

¹⁹ *Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r.*, tłum. W. Skrzydło, [w:] *Konstytucje państw Unii...*, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Francja_pol_010711.pdf (13.01.2021).

²⁰ „Lud francuski proklamuje uroczyste swoje przywiązanie do Praw Człowieka i do zasad suwerenności narodowej, tak jak zostały one określone w Deklaracji z 1789 r., potwierdzonej i uzupełnionej przez Wstęp do Konstytucji z roku 1946, jak również w Karcie środowiska naturalnego z roku 2004 r.”

²¹ T. Młynarski, *La Charte de l'environnement – konstytucjonalizacja polityki ochrony środowiska w świetle francuskich aspiracji przywództwa w przeciwdziałaniu zmianom klimatu*, [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłosowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Ł. Jakubiak, G.M. Kowalski, T. Wiecech, Kraków 2016, s. 580.

charakter praw podmiotowych²². Jest to o tyle istotne, że pozwala z jednej strony postrzegać *Kartę* jako dokument o charakterze polityczno-filozoficznym, który wyraża wartości, które powinny być uwzględniane w procesie podejmowania decyzji politycznych, z drugiej strony *Karta* stała się podstawą oceny konstytucyjności aktów normatywnych²³.

III.

Środowisko i jego ochrona odgrywają również doniosłą rolę w Konstytucji RP, choć nie formułuje ona prawa podmiotowego do środowiska. Już w art. 5 czytamy, iż Rzeczpospolita Polska „zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”; warto przy tym zauważyć, że art. 5 ma charakter zasady ustrojowej, a więc, jak zauważa P. Sarnecki, wymóg działania w nim określony ma bardziej kompleksowy charakter niż ten wskazany w art. 74 ust. 1 Konstytucji RP²⁴, zgodnie z którym władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom, a ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych (art. 74 ust. 1). Wskazany ustęp może być postrzegany jako deklaracja polityczna, nie przyznaje on jednostkom żadnych praw podmiotowych²⁵ (jedynie art. 74 ust. 3 formułuje prawo podmiotowe, jakim jest przysługująca każdemu możliwość żądania informacji o stanie i ochronie środowiska).

W wyroku z 2009 r. Trybunał Konstytucyjny zauważył, że problem ochrony środowiska musi być analizowany z uwzględnieniem konstytucyjnych unormowań dotyczących obowiązku władz zapobiegania negatywnym skutkom degradacji środowiska (art. 68 ust. 4), powszechnego obowiązku dbałości o stan środowiska (art. 86), wspomnianego już art. 74, ale również art. 31 ust. 3, gdzie

²² D. Marrani, S.J. Turner, *The French Charter of the Environment and Standards of Environmental Protection*, [w:] *Environmental Rights. The Development of Standards*, red. S.J. Turner, D.L. Shelton, J. Razzaque, O. McIntyre, J.R. May, Cambridge 2019, s. 312.

²³ Szeroko na ten temat: D. Marrani, *Reinforcing Environmental Rights: The French Charter for the Environment*, „Revista Europea de Derechos Fundamentales” 2015, no. 25, *passim*.

²⁴ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 5*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.

²⁵ B. Rakoczy, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Z. Bukowski, E. Czech, K. Karpus, B. Rakoczy, Warszawa 2013.

ochrona środowiska uznana została za przesłankę ograniczenia korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Takie ujęcie pozwala przyjąć, że „zdrowe” środowisko jest wartością konstytucyjną. Nie oznacza to jednak, i zostało to jasno wskazane w cytowanym wyroku, że można uznać gwarantowanie przez Konstytucję podmiotowego prawa do „życia w zdrowym środowisku”²⁶.

Warto przy tym zauważyć, że powyższe stwierdzenia nie czynią niezasadnym argumentacji na rzecz istnienia podmiotowego prawa do środowiska, ale i na rzecz tezy, że można znaleźć dla niego podstawę w Konstytucji. J. Trzewik wskazuje na dwa argumenty podnoszone w dyskusji o materialnym prawie do środowiska. Pierwszy zasadza się na uznaniu, że konstytucyjne regulacje dotyczące praw podmiotowych mają charakter minimum, drugi związany jest z uznaniem dwuwarstwowej konstrukcji praw i wolności jednostek²⁷. Ponadto należy zwrócić uwagę, że zgodnie z powszechnie wyrażanym poglądem, w Konstytucji RP ochronie podlegają nie tylko prawa podmiotowe wprost w niej wyrażone, lecz również te, które wyprowadzić można z norm konstytucyjnych²⁸. Twierdzenie takie znajduje uzasadnienie w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 2002 r., w którym Trybunał uznał, iż: „art. 30 nakazuje również ochronę podstawowych praw człowieka, które – z takich czy innych względów – nie zostały skonkretyzowane w szczegółowych przepisach konstytucyjnych”²⁹. Wydaje się, że to właśnie koncepcja godności stanowić może podstawę do formułowania prawa do środowiska zarówno na płaszczyźnie prawa międzynarodowego, jak i w systemach poszczególnych państw, w tym Polski.

IV.

Pomimo tego, że na płaszczyźnie filozoficzno-prawnej podejmowane były różne próby uzasadnienia koncepcji praw człowieka, to zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w konstytucjach poszczególnych państw godność

²⁶ Wyrok TK z 13 maja 2009, Kp 2/09.

²⁷ A. Krzywoń, *Konstytucja RP a środowisko*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 8, s. 15 i n.

²⁸ J. Trzewik, *Publiczne prawa podmiotowe jednostki w systemie prawa ochrony środowiska*, Lublin 2016, II.2.6.

²⁹ Wyrok TK z 25 lutego 2002, SK 29/01.

jednostki, postrzegana jako niezbywalna i niepodzielna właściwość przysługująca każdemu człowiekowi, stanowi źródło i fundament praw jednostek. I choć w literaturze przedmiotu wskazuje się na różne wady takiego określenia podstawy omawianej koncepcji, to nie można zaprzeczyć, że zyskała ona powszechną akceptację. Godność jednostki stanowi kluczową wartość chronioną tak przez prawo międzynarodowe, jak i w ramach porządków prawnych poszczególnych państw; z tego względu określana „Świątym Graalem orzecznictwa konstytucyjnego”³⁰.

Już od lat 80-tych pojawiały się pomysły uznania prawa do środowiska jako prawa, które pozwala jednostkom na godne życie³¹. Takie odwołanie do idei godności implikuje, wg niektórych autorów, pewien poziom jakości środowiska, który zapewnić może nie tylko przetrwanie człowieka, ale i realizację podstawowych potrzeb³², a nadto jej obecność w wielu dokumentach wskazuje, że kwestia powiązań pomiędzy ideą godności a problemami ochrony środowiska widoczna była od początku dyskusji nad omawianym prawem³³.

O znaczeniu koncepcji godności człowieka dla kształtowania prawa do środowiska świadczy ponadto coraz częstsze przywoływanie jej w orzecznictwie, a życie w środowisku spełniającym odpowiednie warunki zaczyna być powszechnie traktowane jako „taki sam przejaw ludzkiej godności, jak inne prawa człowieka”³⁴. Widoczne jest to zarówno na poziomie międzynarodowym, regionalnym³⁵, jak i lokalnym. W 1994 r. Najwyższy Sąd Pakistanu po-

³⁰ S. Heselhaus, *Environmental Law and Economics in Europe*, [w:] *Environmental Law and Economics*, red. K. Mathis, B.R. Huber, Cham 2017, s. 69.

³¹ Zob. np. M. Thorme, *Establishing Environment as a Human Right*, „Denver Journal of International Law and Policy” 1991, vol. 19, iss. 2, s. 317.

³² M. Déjeant-Pons, M. Pallemarts, *Human rights and the environment*, Council of Europe Publishing 2002, s. 19.

³³ D. Ferenc-Kopec, *Środowisko naturalne i prawa człowieka – problem wzajemnych konwergencji. Ujęcie kulturowe*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpius, P. Sadowski, Toruń 2018, s. 79.

³⁴ A. Bodnar, *Prawo do czystego środowiska jako prawo człowieka*, [w:] *Raport Klimat a Prawa Człowieka. Prawo do czystego środowiska jako prawo człowieka*, <https://ungc.org.pl/strefa-wiedzy/raport-klimat-a-prawa-czlowieka-prawo-czystego-srodowiska-jako-prawo-czlowieka/> (13.01.2021).

³⁵ Zob. np. E. Daly, J.R. May, *Exploring Environmental Justice Through the Lens of Human Dignity*, „Widener Law Review” 2019, vol. 25, iss. 2, s. 184 i n.

wołał się na ideę godności w sprawie *Shehla Zia v. WAPDA*. Rozstrzygając w przedmiocie budowy instalacji elektrycznej w pobliżu dzielnicy mieszkalnej i bazując na art. 9 Konstytucji Pakistanu zakazującym bezprawnego pozbawienia życia lub wolności, Sąd argumentował, iż życie obejmuje to, do czego zgodnie z godnością uprawniona jest osoba urodzona w wolnym kraju, a jest to m.in. prawo do ochrony przez zagrażającą człowiekowi ekspozycją na promieniowanie magnetyczne³⁶. W 2017 r. irlandzki Sąd Najwyższy uznał, że irlandzka Konstytucja chroni prawo do środowiska. W uzasadnieniu czytamy, iż „prawo do środowiska, zgodne z godnością człowieka i dobrobytem wszystkich obywatelki, jest podstawowym warunkiem realizacji wszystkich praw człowieka”³⁷ (warto w tym miejscu odnotować jeszcze, że Sąd Najwyższy 3 lata później, nie kwestionując orzeczenia z 2017 r., stwierdził, iż uznanie prawa do czystego środowiska nie nakłada na władze publiczne innych obowiązków aniżeli już istniejące i wynikające m.in. z obowiązku respektowania prawa do życia³⁸).

V.

Za związaniem prawa do środowiska z koncepcją godności jednostki przemawia szereg argumentów bardzo różnej natury, przy czym szczególnie istotne z perspektywy omawianego tematu jawi się stanowisko Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 1986 r., zgodnie z którym rozpoznanie nowego prawa człowieka wymaga m.in. by miało ono charakter fundamentalny i mogło być wyprowadzone z godności jednostki i jej wartości³⁹. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że w przypadku analizowanego prawa standardy określone w rezolucji, a w szczególności związek z koncepcją godności jednostki, są spełnione, co czyni możliwym uznanie prawa do środowiska za jed-

³⁶ Treść wyroku za: B. Boer, *Environmental Law and Human Rights in the Asia-Pacific*, [w:] *Environmental Law Dimensions of Human Rights*, red. B. Boer, Oxford 2015, s. 173.

³⁷ *Merriman v Fingal County Council; Friends of the Irish Environment Clg v Fingal County Council*, 2017, IEHC 695.

³⁸ *Friends of the Irish Environment v. The Government of Ireland & Others*, 2020, IESC 49.

³⁹ *Setting international standards in the field of human rights: resolution*, A/RES/41/120, <https://digitallibrary.un.org/record/126473> (13.01.2021).

no z praw człowieka. Oczywiście teoretyczna możliwość nie musi oznaczać zasadności takiego rozwiązania. Jednakże na rzecz włączenia uprawnienia do systemu prawa międzynarodowego przemawia m.in. istnienie faktycznego związku pomiędzy ochroną praw człowieka i ochroną środowiska, ponadto rozszerzenie katalogu praw człowieka może umożliwić „krystalizację i integrację” norm określających uprawnienia, których realizacja w sposób zasadniczy związana jest ze stanem środowiska, ponadto zwraca się uwagę, że zwiększenie znaczenia ochrony środowiska może w sposób bezpośredni wpłynąć na sytuację prawną m.in. osób starszych, z niepełnosprawnościami, ale i ludów tubylczych⁴⁰. Wydaje się również, że pożądane jest ujednoczenie standardów; brak jednolitego rozumienia praw do środowiska widoczny jest w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który posługiwał się pojęciami takimi jak „prawo do życia w zdrowym środowisku” w sposób bardzo zróżnicowany⁴¹.

Spośród argumentów przytaczanych przeciwko wprowadzeniu nowego uprawnienia warto wskazać na ten, który jest ściśle związany z problemem godności: koncepcja prawa do środowiska jest ideą, którą cechuje szczególnie silny antropocentryzm. Wskazuje się przy tym, że inne gatunki, bioróżnorodność, ekosystem czy środowisko mogą być postrzegane jako byty mające wartość sama w sobie i ich ochrona nie może być uzależniona od istnienia związku takiego działania z interesami ludzi. Stanowisko takie zaczyna być już dostrzegane nie tylko w debatach filozoficzno-prawnych o przyznaniu osobowości prawnej np. górcom czy rzekom, ale i w procesie tworzenia i stanowienia prawa. Niektórzy badacze sądzą, że możliwe jest skonstruowanie teorii, którą pogodziłaby koncepcję praw człowieka opartą na niezbywalnej godności jednostki z uznaniem wartości środowiska przy czym można postawić pytanie, czy możliwa jest konstrukcja teoretyczna uwzględniająca nie tylko interesy człowieka, powstała jednak w obrębie systemu praw człowieka, a więc systemu opartego na interesach ludzi⁴²?

---

⁴⁰ J.H. Knox, *The Global Pact for the Environment: At the Crossroads of Human Rights and the Environment*, „Review of European, Comparative & International Environmental Law” 2019, nr 28, s. 45.

⁴¹ K. Morrow, op.cit., s. 57.

⁴² B. Lewis, *Environmental Human Rights and Climate Change Current Status and Future Prospects*, Singapore 2018, s. 68 i n.

Reasumując można przytoczyć stwierdzenie, że do wielkich osiągnięć prawa międzynarodowego należy zarówno zdefiniowanie praw człowieka poprzez odwołanie do koncepcji godności, jak i stworzenie instytucji ochrony środowiska⁴³. Zwiążanie prawa do środowiska z koncepcją godności jednostki ma szczególne znaczenie ze względu na fakt, iż trudno jest zakładać, że prawo do środowiska zostanie w najbliższej przyszłości wyrażone w prawie międzynarodowym. Jednakże z pewnością będzie coraz częściej przedmiotem rozstrzygnięć, zarówno w poszczególnych państwach, jak i na poziomie ponadnarodowym, a utrwalona koncepcja godności może zapewnić odpowiednią dla nich podstawę.

Literatura

- Akhtharkhvari A., Lubett F., *Nature's Access to Water in Post-conflict Peacebuilding Efforts in South Sudan*, [w:] *Current Issues in Transitional Justice Towards a More Holistic Approachs*, red. N. Szablewska, S.-D. Bachmann, Cham 2015.
- Bodnar A., *Prawo do czystego środowiska jako prawo człowieka*, [w:] *Raport Klimat a Prawa Człowieka. Prawo do czystego środowiska jako prawo człowieka*, <https://ungc.org.pl/strefa-wiedzy/raport-klimat-a-prawa-czlowieka-prawo-czystego-srodowiska-jako-prawo-czlowieka/>
- Boer B., *Environmental Law and Human Rights in the Asia-Pacific*, [w:] *Environmental Law Dimensions of Human Rights*, red. B. Boer, Oxford 2015.
- Daly E., May J.R., *Exploring Environmental Justice Through the Lens of Human Dignity*, „Widener Law Review” 2019, vol. 25, iss. 2.
- Déjeant-Pons M., Pallemarts M., *Human rights and the environment*, Council of Europe Publishing 2002.
- Ferenc-Kopec D., *Środowisko naturalne i prawa człowieka – problem wzajemnych konwergencji. Ujęcie kulturowe*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadowski, Toruń 2018.
- Fomerand J., *The Historical Dictionary of Human Rights*, London 2021.
- Handl G., *Declaration Of The United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration On Environment and Development, 1992*, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf.

---

⁴³ J.H. Knox, R. Pejan, *Introduction*, [w:] *The Human Right to a Healthy Environment*, red. J.H. Knox, R. Pejan, Cambridge 2018, s. 1.

- Heselhaus S., *Environmental Law and Economics in Europe*, [w:] *Environmental Law and Economics*, red. K. Mathis, B.R. Huber, Cham 2017.
- Karski L., *Prawa człowieka i środowisko*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2006, nr 4.
- Knox J.H., Pejan R., *Introduction*, [w:] *The Human Right to a Healthy Environment*, red. J.H. Knox, R. Pejan, Cambridge 2018.
- Knox J.H., *The Global Pact for the Environment: At the Crossroads of Human Rights and the Environment*, „*Review of European, Comparative & International Environmental Law*” 2019, nr 28.
- Krzywoń A., *Konstytucja RP a środowisko*, „*Państwo i Prawo*” 2012, nr 8.
- Lewis B., *Environmental Human Rights and Climate Change Current Status and Future Prospects*, Singapore 2018.
- Marrani D., *Reinforcing Environmental Rights: The French Charter for the Environment*, „*Revista Europea de Derechos Fundamentales*” 2015, no. 25.
- Marrani D., Turner S.J., *The French Charter of the Environment and Standards of Environmental Protection*, [w:] *Environmental Rights. The Development of Standards*, red. S.J. Turner, D.L. Shelton, J. Razzaque, O. McIntyre, J.R. May, Cambridge 2019.
- Młynarski T., *La Charte de l'environnement – konstytucjonalizacja polityki ochrony środowiska w świetle francuskich aspiracji przywództwa w przeciwdziałaniu zmianom klimatu*, [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłosowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Ł. Jakubiak, G.M. Kowalski, T. Wiecech, Kraków 2016.
- Rakoczy B., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Z. Bukowski, E. Czech, K. Karpus, B. Rakoczy, Warszawa 2013.
- Rosicki R., *Ogólna charakterystyka międzynarodowego prawa ochrony środowiska*, „*Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*” 2010, nr 3.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 5*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Thorne M., *Establishing Environment as a Human Right*, „*Denver Journal of International Law and Policy*” 1991, vol. 19, iss. 2.
- Trzewik J., *Publiczne prawa podmiotowe jednostki w systemie prawa ochrony środowiska*, Lublin 2016.